

Темір-Аксак-Хан

Іван Бунін

— А-а-а, Темір-Аксак-Хане! – дико голосить переливчастий, пристрасно і безнадійно сумовитий голос у кримській сільській кав'ярні.

Весняна ніч темна і волога, ледь видніється чорна стіна гірських урвищ. Біля кав'ярні, що приліпилась до скелі, стоїть на шосейній дорозі, на білій грязюці, відкритий автомобіль, і від його страшних, сліпучих очей тягнуться вперед, в темряву, два довгих стовпа світлого диму. Здалеку, знизу, долинає шум невидимого моря, з усіх боків віє із темряви вологий неспокійний вітер.

У кав'ярні густо накурено, вона тьмяно освітлена жерстяною лампочкою, яка підвішена до стелі, і нагріта купою розпеченого жару, що червоніє на вогнищі в куті. Жебрак, який відразу розпочав пісню про Темір-Аксак-Хана болісним криком, сидить на глиняній підлозі. Це столітня мавпа в овечій куртці і кошлатому баранячому курпею, рудому від дощів, від сонця, від часу. На колінах у нього щось на зразок дерев'яної грубої ліри. Він зігнувся, — слухачам не видно його обличчя, видно лише коричневі вуха, що стирчать з-під курпея. Зрідка виринаючи зі струн різкі звуки, він волає з нестерпною, розпачливою скорботою.

Біля вогнища, на табуреті, — повний, як жінка, миловидий татарин, власник кав'ярні. Він спершу посміхався, чи то ласкаво і ледь-ледь сумно, чи то поблажливо і насмішковано. Потім так і завмер з піднятими бровами і з посмішкою, що стала страждальницькою і розгубленою.

На лавці під віконечком курих хаджі, високий, з худими лопатками, сивобородий, у чорному халаті і білій чалмі, яка чудесно підкреслювала темну смаглявість його лиця. Тепер він забув про чубук, закинув голову до стіни, закрив очі. Одна нога, в смугастій шерстяній панчосі, зігнута в коліні, поставлена на лавку, інша, в черевіку, висить.

А за столиком біля хаджі сидять ті проїжджі, котрим заманулося зупинити автомобіль і випити в сільській кав'ярні по чашечці паскудної кави: дебелий пан в котелку, у водонепроникному англійському пальто і красива молода пані, бліда від уваги і хвилювання. Вона з півдня, вона розуміє татарську мову, розуміє слова пісні... — А-а-а, Темір-Аксак-Хане!

Не було у всесвіті славнішого хана, ніж Темір-Аксак-Хан. Увесь підмісячний світ тремтів перед ним, і найкращі в світі жінки і дівчата були готові померти за щастя хоч на мить бути рабою його. Але перед сном сидів Темір-Аксак-Хан в пилюці на камінні базару, цілував лахміття калік і жебраків, що проходили повз нього, і молив їх:

— Вийміть мою душу, каліки, бо немає в ній більше навіть бажання бажати!

І, коли Господь зжалився нарешті над ним і звільнив його від суєтної слави земної і суєтних земних утіх, швидко розпались всі царства його, спустіли міста і палаци, і прах пісків замів їх руїни під вічно синім, як дорогоцінна глазур, небом і вічно палючим, як пекельний вогонь, сонцем... А-а-а, Темір-Аксак-Хане! Де дні і діла твої? Де битви й

перемоги? Де ті, юні, ніжні, ревниві, що любили тебе, де очі, що сяяли, ніби чорні сонця, на ложі твоєму?

Всі мовчать, всі скорені піснею. Та дивно: та розпачлива скорбота, та гірка докора комусь, якою так надривається вона, солодша найвищої, найпристраснішої радості.

Проїжджий пан пильно дивиться в стіл і гаряче розкурює сигару. Його пані широко розкрила очі, і по щоках її біжать сльози.

Просидівши деякий час у заціпенінні, вони виходять на поріг кав'ярні. Жебрак закінчив пісню і став жувати, відриваючи шматки від тугого коржа, який подав йому господар. Але здається, що пісня все ще продовжується, що їй нема і не буде кінця.

Пані, виходячи, сунула жебракові цілий золотий, але тривожно думає, що мало, їй хочеться повернутися і дати йому ще один – ні, два, три або ж при всіх поцілувати його жорстку руку. Очі її ще горять від сліз, але у неї таке почуття, що ніколи не була вона щасливіша, ніж цієї хвилини, після пісні про те, що все суєта і скорбота під сонцем, в цю темну і вологу ніч з далеким шумом невидимого моря, із запахом весняного дощу, з неспокійним вітром, який проникає аж до глибин душі.

Шофер, що розлігся у екіпажі, поспіхом вискакує з нього, нахиляється в світло від ліхтарів, щось робить, схожий на звіра у своїй нібививернутій навиворіт шубці, і машина раптом оживає, загурчавши, затремтівши від нетерпіння. Пан допомагає пані ввійти, сідає поруч, покриваючи її коліна пледом, вона неуважно дякує йому... Автомобіль мчить по схилу шосе вниз, злітає на підйом, упираючись світлими стовпами в якийсь чагарник, і знову змахує їх на бік, впускає у темряву нового спуску... У вишині, над обрисами ледве видних гір, що здаються велетенськими, мерехтять у хмарах зірки, далеко попереду ледь біліє прибоєм лука затоки, вітер м'яко і сильно б'є в лице...

О, Темір-Аксак-Хане, говорила пісня, не було під місяцем відважнішого, щасливішого і славнішого за тебе, смуглолиций, вогненноокий – світлий і благосний, як Гавриїл, мудрий і пишний, як цар Сулейман! Яскравіший і зеленіший райського листя був шовк твого тюрбана, і семицвітним зоряним вогнем тремтіло і переливалося його алмазне перо, і за щастя доторкнулися кінчиком вуст до темної і вузької руки твоєї, всипаної індійськими перснями, готові були вмерти прекрасніші в світі царівни і рабині. Та, до дна випивши чашу земних утіх, в пилу, на базарі сидів ти, Темір-Аксак-Хане, і ловив, цілував дрантя калік, що проходили:

— Вийміть мою стражденну душу, каліки!

І віки промчали над твоєю забутою могилою, і піски замели руїни мечетей і палаців твоїх під вічно синім небом і безжалісно радісним сонцем, і дика шипшина проросла крізь рештки лазурних фаянсів твоєї гробниці, щоб, з кожною новою весною, знову і знову знемагали на ній, розривались від нестерпно-солодких пісень, від туги невимовного щастя солов'їні серця... *А-а-а, Темір-Аксак-Хане, де вона, гірка мудрість твоя? Де всі муки душі твоєї, що слізьми і жовчю вивергнули геть мед земних спокус?*

Гори відійшли, відступили, повз шосейну дорогу вже мчить море, з шумом і

крабовим запахом збігаючи на білий хрящ берега. Далеко попереду, в темній низовині, розсипані червоні і білі вогні, стоїть рожева заграва міста, і ніч над ним і над морською затокою чорна і м'яка, як саж.

Париж. 1921